

MITXELENAREN POESIAKO TEMATIKA EZPALAK

Jose Azurmendik

I. SALBATORE, HERRI BATEN BOZA

Barka, orratio, Salvatore, hire pentsamentuari —edo pentsamentupeari, akaso— jarraitzeko nire ausardia. Hirea dalakotan neurea besterik ez dan bidea eramaten badiat ez haiz harrituegiko. Ez hi behintzat. Eginaren —nahiezaren— indarra ezaguna diagu aspaldion. Eta gure bizitzaren lege izan duk, inorenean bada, ezinaren gainetik pasa beharra. Gainera, ez diat sekula poesia kritikoa naizen pretensorik izan eta ez nitek gaur olako itxurarik artu nahi. Ez duk hau kritikarik izango.

Orain modan zebilkguk Prometeu-ren mitoa, eta zibilizazio bat Prometeu-ren leherreginetan ari dela esaten diagu. Gure herria, berriz, noiztandik ari ote zaiguk harri karrio triste honetan? Eta ez mendi tontorrera. Noiztandik, dariola dakarren bizitzari eutsi nahita? Joanak joan, geroa behar diagu koberatu. Kanpotarren sutondoetara bero bila joateke, eta joateke ilinti arrotzetan argirik arrapatzera. Geure patuan segi eta salba. Geure su koxkorra puztu, bizkortu, indartu edo bertan kixkaldu. Nahi zuelako ez hil eta bai bizi, zeukagu gure herria harritzar honekin kargatua. Kargatua, eta halare ba goazek zeren azpian nekatzen ari geran antzeman ezinda, nunbait.

Hi izan haiz, halabear itsuari begietan begiratzuz, errebelatu haizen bat, gutxiegitako bat. “Wer rette vom Tode mich, von Sklaverei?”, Goethe-ren Prometeu-k bezala galdetu duen bat. Hik esan duk: aberriak min dit, eta miñak olerki. Esan duk: gaur negar dariogunak kanta dezagula bihar. Hik egin duk negar negarrez ari zan herriarekin eta hik kanta diok Lazaro-ren berpizkundera. Hik kantatu duk, apenas heuk sinistu ahal huan esperantzarekin:

Arkaitzak ausi, irauli, jarri...
berebiziko lanean.
E'tzan nekerik barkatu bear
askatasun-arbidean.

(*Arantzazu*, 69-70).

“Ez dut aztu nai, Goliat zangarra menderatzeko Dabid txiari indarra eman zionaren itxaron-itza: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.*”

Hire adiskide batek esan digunez, kantatzeak etzian nekerik hiretzat, asmamen zorrotzekoa hintzan, hitz eder errezekoa. Herri baten bertsolari gertatu haiz. Eta gure nahigabearen ego beltza luzatu ala luzatzen duk hire kantua ere, negarrak berekin dakarren esperantzarekin. Jeremias-ena tokatu zaik. Gerra zital galdu eta alferrikaldu haren ondoren mutu gelditu zan erriaren boza arturik, hik kantatu duk, Prometeu-ren nahigabea ta ezin arria abandonatu dugula. Eta hil egin haiz, beste edozein bezalaxe. Baina hi heu ere mutu geldituko hintzenerako “abesti-xorta auxe” utzi diguk.

Zergatik kantatzen huen ordea?

Mitxelenak, bere burua Byron-en hizlapur Konrad-ekin aldearatzuz, gisa honetan idatzi zuen noizpait: alegia, arraun eta amets aiendutako mineritu baten gurari aparra uzten zuela, oroitzat, hilgo zenerako. Beraz, Mitxelenak, nahiz eta txalorik bilatzen ez (AtA,

129. Laburpen onekin adieraziko dut *Arraun eta Amets* liburua), etzuan ahaztua izaterik nahi. Bilatu ez, ahal diot? Hobe litzake, beharbada, txaloak nahi izatea etzuela nahi, esatea. *Ze, no quiero ni quiero quererlo* harek azpiko nahi izate bentzutu ezina akusatzen du. Txaloak, izan ere, ez dira gure arrokeriaren aparrak ateratzen dituen globo xoro huts. Bizi generala esaten digun oiartzuna ere ba dira, eta idazlearentzat beharrezko dira noski... Salvatorek etzuen hil nahi. Eta horregatixe ere, beste zenbait horregatixeren artean, kantatu egin zuen. “Urrutiaren gandutan begiz galdu ezker, bizitzako itxastar onenik ez dugu zure esku ezer izango, abesti-xorta auxe baiño” (AtA, 97).

Beste hau ere ondo zekien Mitxelenak: euskal herria hiltzen bada, hil da Mitxelena. Egin du *non omnis moriar* harenak. Galdekizun gorria benetan idazle bokazio duenarentzat hauxe. Egia esateko, diferente agiri zaizkit niri Unamuno, Baroja eta beste asko, izu honen argira begiratu ezker... Baina Salvatorek bere hilnahieza sartu nahi izan dio bere Herriari. Ikus, bestela, Mitxelenaren obra osoa zear, bere persona unibersaltzeko ta era berean Herria personalizatze joera agiria. Mitxelenak horregatik bere geroko bizitza posibletu ezezik bizirik gorde ahal zezaketeneri ere bizitza sortzen (hots, ez poesiari bakarrik eman bizitza iraukor bat), edo bizitzeko adore ematen, hilnahieza pizten, lanegin behar izan zuen.

Ereiten du laborariak garia, eta ba da munduan nork ogia jan. Baina euskaldun poetak ogia eta nork ogia jan erein behar ditu. Lurra landu eta eguzkia ekarri, euskaldun poetak obra eta irakurlea sortu bear ditu. Euskaldun poeta, beste iñor ez bezala, da gizon bat besteen heriotzak suizidatuko lukeana. Bere obraren eta irakulearen hilezkortasuna aseguratatu behar dituen, beraz. Mitxelenak berak gogoratzen zuen esaera honen beste aurpegia Aleixandre-ren hitzez baliatuz: “herriarentzat idazten ez dun idazlea suizida bat da”. Euskal Herrian batez ere.

Simonides-ek esan zezaieken grekoeri bizitza jolas gisan hartzeko, baina gisa berean kanta dezan euskaldunak ez dakit trajeria bat ala komeria tonto bat, zer egingo luken. Eta satiro gehiagorik ez du euskal poesiak behar. Tirso-ren kondenatuak bezalakoxe patua du euskaldun poetak: ez du salbaziorik, Enriko —erriko— ez badu salbatzen.

Euskeraz idazten duenak etorkizuna apostatzen, jokatzen du... Eta Salvatorek (zeinek, gero?) etzuen hil nahi. Etzion —heriotzaren ihesi— euskerari muzin egin, halare. Bere Termopila-ko postuan gelditu zan zintzo, hil edo aberria salba. Bere hilkortasuna kantatzen zuen Salvatorek herriaren hil zoria kantatzean, eta aitzitik, bere samin eta esperantzetan herri bat ari zaigu bertsolari. Hau ez da sekula ahaztu behar, nire ustez, Mitxelena —ezpata bezalako ezpain!— irakurtzekoan. Ezta ere poesia idaztekoan, geure narrua Marsya-k bezala galduko ez badugu.

Euskal kantan zer diodan
oraindik galdetzen didan?

(AtA, 99).

Eta berak, egoki asko:

Naikoa dun yakitea
oñazean dunaia anai.

Oinaze zalako kantatzen zuen. Zeren oinaze? Oi, Mitxelena-ren izatea bera oinaze izan dela, maitasun (“Amor es triste”, zion Aleixandre-k, eta Salvatorek, koplaz zaharra beretuz: Amodiorik eztuenak eztu miñik biotzean. Eeva Liisa Manner poetisa suomitarrek oraindik: ba du nekerik aski maitasunaren oinazeak eritua denak... Heriotza bera baino gogorrago Mitxelenak amodioa,

ordea!) (1), egonezin, antsia, urruti min zala Mitxelenaren izatea, nork ez du igarri? Eta mindun arima bakoitzari bere penak kantatzea gustatzen zaiona ba zekien Martin Fierro-k ere. Eta Salvatorek:

Zein ederra dan
olerkaritza
biotzak min duanean!

(AtA, 101).

Mitxelenak Jaungoikoa eta nor-izatearen barne zorua (gauza biok bat ez ba dira behintzat) jotzen zituen kantuaren estasian (AtA, 101, 129, 208), antsiaren moskorra xehatzen duen pake nekatuan, "in un'inmensa tacita armonia", Tosatti-k esango zukeanez.

Maite zuelako, urruti minak tiratzen zuelako, ase ezinak etetzen zuelako, libertade irrikatzen zuelako, zer nahi zuen ez zekiela... Mitxelenak poeta zalako kantatu du. Poeta zalako. Kantatu, beste erremediorik ez zuelako, irudimenaren jolaserako (AtA, 89) baino bihotzaren eragitezago, noski. Ezpal ezpalekoak zituen kantuok, bere haundian bai kaxkarrean, bere esperantza erauzi ezinean bere romantizismo beraxka motelean bezalaxe. Ede-
rrean ala itsusian.

(1) "Errarik gabea, biotz onekoa zearo, maitasunari, lagunarteari ta adiskidetasunari emana" zala esan digu ezagutu zuen batek (A. Iturria, JAKIN, 21). — Mitxelena-ren poesian "neskatxak", femeninoak zein parte duen aztertzen ez gera geldituko, inork egin nahi baleza interesgarri izango litzakean arren. Ikus AtA, 93, 97, 113, 187 etab. Andre Maria bera nolako perspektiban agiri duen. Ez dakit norainoko zuzentasunez, baina García Lorca-k Góngora-z esandakoa datorkit puntu honetan burura: "... Y su sentimiento amoroso hacia la mujer, que tenía que callar por razón de su hábito sacerdotal, le hace estilizar su galantería y erotismo hasta una cumbre inviolable". Nor ez Faust-ez gomuta? "Das Ewig-Weibliche / Zieht uns hinan". — Ez ahal du inork errespeto faltatzat artuko.

Eta azkenik (ez dut pentsatzen zergatik denak azaldu behar ditugunik!), bide bat aurkitzen zion poesigintzan Salvatorek urrutiti minari.

Kantuz noa itxas-zear urruntzen, urruntzen.

(AtA, 93).

Arraun eta oial gauzazko sortzen zizkien ameseri bertsoekin. Itsasoan libre, zearo libre eta ardurarik gabe, zortearen eskuetan abandonaturik, ezezagun absolutuaren bila biderik batere gabe joateko zoroan:

Iñork gura ba'leza bizi gezalean,
sar dedilla nerekin amets-batelean.

Gizon haundia galdu du Euskalerrriak, zion A. Iturria-k. Eta denboraren lekuko bakarra ere, erantsiko nioke nik. Gerra aurreta osteko erasoak itsutu zuen herri baten lekuko (Solferino-ko itsu!). Batez, ere hori, lekuko. Kondairako beharbada bihurgune ilunenean euskaldunek bere joana, egoera, etorkizuna, herri izana ikusteko izan duten ikusmoldearen agerpenik eta agertzailerik seguraski nabarmenena, sakonena, benetakoena. Bere haundian eta kaxkarrean —berrito diot, ez baita poeta denporatik kanpora begiratu behar—, okerrean eta zuzenean. Ala artxo batek frutuaren —Espirituaren, dio Nietzsche-k— eldua ukatzen ote du? Herri baten samina, esperantza, desesperazioa, maitasuna, gorrotoa, arrazakeria (ere!), fedea... Herri bat ari zaigu Mitxelenaren poesian. Ez osoa, noski, baina poeta bat ez da sekula soziologo bat izan eta eskubide osoa du —obligazio ez badu behintzat— berak nahi-tako aldeak hautatzeko, eta haieri zintzo irauteko.

Filosofiaren arazo izango da osotasuna osoki biribiltzea. Ez dut esaten poesiak osotasunaz arduratu behar ez duenik. Poesiak, halare, Günter Eichek ederki esan duenez, plano baten "puntu

trigonometrikoak” seinalatzen ditu, osotasunean gida gintzeketen argiak piztu.

Lekuko zintzo izatea eskatzen zaio poetari. Eta Salvatore denpora baten eta jendarte baten boza izan da, bere ingurukoen artean —niretzako— beste inor hainbeste ta seguraski gehiago. Poeta ez da gabeko ontza. Ontaz propagandistak ere konturatu dira —baina poeta batzuek ez— eta gainuntzekoz poesiari mesede haundirik egin ez dion Goebbels-ek berak argi ikusten zuen herriarekin “artueman organikoak” eten dituen poetak sustrai bizi-
karlea galdu duena. Orratio, Hitler-ek berak esaten zuen poesiak Aldi-espirituaren (Zeitgeist) agerpen izan behar duela-ta! (Hala-bainan, “errealismo” edo Sozrealismus omen dalako ez dakit zerk berak nahi duen bezala ulertzen du denborako izatetasun hau, eta bere uster a bihurtu nahi lituzke denak derrigor). Bakarreko negar batek ez ote du bakarreko lapurreta batek hainbeste herri-tasunarekin zerikusi?

Mitxelenaren bertso artean,
(Sono un poeta
un grido unanime)
Ungaretti.

Guruzbidean, Confixus-en, Arantzazu-n ETA poesia partikularrenetan, herri oso bat doa Salvatore-rekin bateginda.

Ez zaigu erabat joan Salvatore. Bere hitza gudan gelditu da, hitza ta esperantza (Mitxelenak Andre Maria-gan josita zekarrena), ilunak mindutako bizi nahia:

Salba zaiguzu bizia!
(Bizi Nai).

Baina batez ere gelditu zaigu Mitxelenaren herria eta Mitxelenaren lana. Haren obra segitzeko legea. Joan da Mitxelena, eta

gure begiek haren irudia betikotasuneko atea aurrera galdu dutenean gure esperantzan Reinhold Schneider-ek Alemania zanpatuaren gainean kantaturiko hitzok pizten dira:

Ondasun guzti haietatik garbiak gelditu dira bakarrik:
Irudi santua eta poetaren azkeneko hitza.
(Die Letzten Tage, 1946).

II. GAI ATALAK

Bego esandakoa tematikaren begiratu orokortzat, zatika banatu aurretik.

Mitxelena-ren obrari tematikaren aldetik lotzen zaiona ez da mundu oso zabalarekin aurkitzen. Nik —apropos— neurri laburragoetara ertsiko dut oraindik.

Ezin esan diteke Salvatore sinbolista izan genuenik, eta harelare aixa antzematen dute irakurleek nola dagon Mitxelenak utzi digun poesia sinboloarekin bat bategina. Ba zekien berak ere hauxe. Sorburu asko izan zitezkean jokabide honek, personaren aldetik nahiz euskeraren aldetik begiratu. Bata, esate baterako, berak aitortu zidan noizpait: alegia, esan nahi izan zuena eta nahi izandako eran agertzerik oso gutxi gutxitan edo inoiz ez ahal izan zuelako.

Homero-ren indarra Homero-rena ez baino Akile-rena bada, Mitxelenaren poesia euskal herriarena dala esango genuke. Euskal Herriaren agonian egin zan Salvatore gizon eta poeta. Herriaren agonia eta amaren heriotza ez zebiltzaizkion, noski, urruti, guk herriaren bizi nahia eta Mitxelenaren urrun mina biurritu traketsegirik gabe elkartuko genituzkean gisan. Eta oraindik barrenago jo nahi bada, errez nabarmentzen da Mitxelenaren baitan herriaren bizi nahia eta Salvatoreren Jainkoaganatzeko irrikia estu kakuak nola dauden, bategin nahastuak ere inoiz. Beraz, hau izango litzake

Mitxelena-ren tematika sakon begiratzeko bide egokiena (sinbolo zirkuloen zurubia barreneragotzen segitu), nesketsuena ta behar-bada sujetiboena ere ez balitz. Eta, nik uste, horrela igarri ahal izango litzake prosaismo ta romantizismo askoren azpian bestelakoxe giarra dagola ezkutu, makina bat aldiz. Izan ere, Salbatorek ez baitu beti ez etorri ez estilo ta ez teknika (eta ez “duende”, Lorca-rekin esateko) zoragarririk. Zenbait unetan pobre gelditzen da, kaxkal. Baina ez hala dirudien guztietan, nik uste.

Guztiarekin ere nik bide errezagot bati elduko diot. Eta tematikaren puntu nagusitxoena apartatuko ditut, hau, pixka bat, disekatzea-edo bada ere. (Beste aldetik, poeta baten munduan ez da tematika lehenengo puntua, nire iritzian, eta agian ezta bigarrena ere...).

Mundua ilundi

Zeini ez diote Mitxelenaren bertso askok Savonarola bururatu? “Ordena bateratzera bortxatu nauen arrazoi lehenengo ta bortitzena, munduaren mixeria eta gizonen zipoizkeria izan da...”, idazten zion Savonarola gazteak etxetik ihes egitekoan aitari. Gogora zagun honen atzetik, esate baterako, Mitxelenaren “Prantziskotar 16 urtekin” (AtA, 105-107), bat besterik ez aipatzeko. Eta *Arantzazu* poema osoa, nahiago bada.

Mundua illundi ei da, negar, gezur,
Zutaz landara aro omen da maltzur...

Bazterretsi ludiko poz ta lizun
itxaroz geroaren ekarkizun...
Mundu zoroa alperrik oska dabil.

Eta jentil-aro gaixoa, galduta ilunpetan! Mitxelenak beltz

agurtu zuen mundua. Mari Gaizto-ren erreginatzapeko erreinu negargarritzat jo zuen, inundik ere. Bai, eta halare (edo horregatixe? Fichte-k uste dut esaten zuela —Reden an die deutsche Nation— zerau: “gure aberria kaxkarra da, horregatixe maite dugu”) irakurmenaren begiak apropos itsutu ez dituenari, halare, ez zaio duda izpirik gelditzen Mitxelenak munduari zion maitasunaz...

Mundua gurutze,

(Gurutza bizkarrean zure erromes
maldan gora noazu, nekez, niñez)
(AtA, 107)

eta guruzbide euskal kondaira:

Guruzpide yo genun
euskal edestia.

(Cfr. *Euskal Saminaren guruzbidea, Confixus*, etab.)

Bai, gizona bera ere —gainuntzekoan Mitxelenaren poesian apenas agiri dan bakardadeko gizona, indibidua— bai triste pintatu:

Ezin ulertu: zeru eder orren pean
nola gizona onen gaizto ditekean...
(AtA, 119).

Eta izarrak, gezur sinets eragille sorgin horiek, maite zituen Salbatorek, ez dutelako gizonak ohi omen duten bezala gezurrik esaten...

Eta, errematerako, gizonaren hil beharra, samintsu ta pozgarri batera, askatasun eta galera, ondamendi eta sari.

Emengoa eginda
mara-mara gu ere
bagoaztek.
(AtA, 125).

Jainkoak biguntzen zion nolabaitxo mundu hau, eramangarri eta maitagarri ere bihurtzen (AtA, 118).

Urrun mina

Ez litzake erreza izango eskuetatik jaregin berria dugun puntuarekiko ikuspegi ilun hau Mitxelenak hain ederki kanta duen urrun minaren atze ala aurre, eragile ala eragin dan garbitzea. Nundik Salbatoreren urrun mina? Jas, izanak sustraiak omen dauzkan jaiotzaurreko izar argigabeen. Urrun minak ez du nundikorik, edo gizonarena bera du, eta hura bezalaxe misterioaren lanbropean egiten zaigu. Salbatorek berak aitortu zigun “berezko” zuela, urrun mina, “ondamenaren lainñotan dagon beko munduari” (Ogei Kanta, 35) ihes egiteko grina. Mundu honetan behar ordea. Kateiatuta zurdetatik (ohi, zenbait Absalon munduan!) Salbatorek arima, katez kateiatuta. Poesia, amesa, Ameriketa... ez ziren noski urrun mina asetzeko, tentatze hutserako baino. “In alledem aber doch nur das eine Gefühl: kein Ausweg”, esango zuen Kafkak (Ein Bericht für eine Akademie).

“Aspalditik lei nuen ura, azkenera ta bearrago yotzen nuen ura, egun gutxi barru iritxiko diat...; baniyoak Ameriketara”, idazten zuen 1954-an. Eta oraindik haren hitzetatik bilduz: “orratx nolako aspalditik dakardan nirezko urrutimiña” (AtA, 85 eta 89).

Nora, zertara bainan? (...“ardi txuriak, zoazte gora ta gora?”). Zergatik ote zuen Salbatorek urruna ames ta izarrekin solasa atsegin? (AtA, 185).

(Zuk ez baituzu, lurtarrok lez, iñor saltzen).

(AtA, 116).

Zer signifikatzen du urrun minak Mitxelenaren poesian?
Salbatorek urruna Jainkoaren atari zuela esan liteke:

Arraun ta amets doana
e'tzagu utzi galtzen.
Ta sar dedilla, txango-
mugara eltzean,
Oskarri dagoneko
atseden kaiean!

(AtA, 176)

Urruna absolutua da. Urrunak lor-ezinaren zirikatua zion, askatasuna, ibiltzearen esirik eza, zori hoberen baten atzetikan joatea, Eder gosearen atsedena, ezezagunaren erakarmena, nora ezaren zorabioa... Zer dakit nik. Danetik aurkitu liteke Mitxelenaren poesietan urruntasunaz. Idealaren, amesaren errainu —izen, apika— da urruntasuna.

Ideala esan dut, amesa esan dut. Alferrik genuke zeren ames zuen galdetzea. Mitxelenaren amesa ames baitzan, ez plan. “Al yakin norgere kutiziak eta ase-eziñak, zer nai duten, nolakoxeak diran, noruntz diyoazen!”. Edo ta beste hau: “Nora? Zeren billa? Al daki mariñelak berak!” Kixote-ren ilobira, esango zukean Salbatorek maite zuen norbaitek.

Mitxelena umezurtza, ordea, Andra Mariagana itzultzen da noraez honetan. Andra Maria-gan ikusten zuen (nola berarentzat ala euskal herriarentzat) itxaropide bakar. Cfr. *Bizi Nai*-aren itzaurrea.

Noiz ikusiko noiz, Andre Mari!
zure betarte emea?

(Arantzazu, 19).

Urrun min honek mantenatu du denpora guztietako lirika. Gaurkoa ere bai, alajainetan. Gaurkoa ere *ex daukagunaren* atzetik ari zaigu: justizia sozial, pake, nahiz askatasun. Baina gauza asko

dira ez dauzkagunak, eta prexixo da gure poesiak ere urrun min honeri forma asko bila dezaizkiola. Ez danak —sozialak, erlijiozkoak, maitasunarenak, amesenak— dira poesia gai. Baina, arren, baita *baiak* ere, orain arte euskal poesian egin dena baino gehixeago!

Urrun minarekin elkar ditzakegu baita ere beste zenbait gai apur (Mitzelena-rengan), nola diran adibidez inularre mina, itsasoa, naturaleza (mundu “berri” zibilizatu eta zibilisaltsero omenak oiartzun positibo gutxi aurkitu du gaur arte gure poesian), emakumearen idealizazioa, ilargia, iturriak... Eta horiek denak Mitxelenaren poesiak duen dardara minberatuak bustita.

Mitxelenak urrun mina ederki kanta duela ez dago dudatzerik. Zerbait falta zaion inpresioa uzten dit niri halare. Ez dakit ondo zer. Inoiz pentsatu dut Salvatorek joranak aideanegi ez ote dituen utzi, intuizioa ez ote dan galduegi, difusoegi gelditzen. Baina batek ez daki ondo emen zer birtute ta noiz akats lirakean berexten. Ez dakit. Espresioarekin egiazko burruka bat —beraz, garaipena— falta ote dan, formak barneko karga peitu ote duen, estetizismo huts ote dan... Ez dakit zer.

Andra Maria

Apenas ausartzen naiz lur honetan sartzen. Ez ote dago, bada. Mitxelenaren lanetan noiznai presente Andra Maria?

Salvatore umezurtzak (utz dezagun Edipo) maitasun biguna, xamurra izan dio Andra Maria-ri. Amaren falta izango zan batetik,

(Zer zorion duten

Ama badutenak!)

(AtA, 193)

(Amaren billa doana

doa Yainko beragana)

(AtA, 202),

eta bestetik, zer esanik ez, frantziskotar ezikera ta Arantzazuren eragina.

Arantzazu nere, amets-mendi,
nere goi-min ase-eziñaren Alberni,
lur ta ortzi tarteko poz-uztargi...
Arantzazu nere, zeru zati.

(AtA, 196).

Horra zita hori, bat hartzekotan itsu-itsuan lehenengo gerta zaidana. Arantzazuk Mitxelenarentzat mundu bat eta zeru bat adierazten zituen. Mitxelenak, lehendik berez ez bazan behintzat, euskal herri osoaren sinbolo ta irudi bihurtu zuen aizkorriarte hau. Euskal herriaren ta Arantzazuren goibeheak, izan ere, paretasun harrigarria agertzen dute, batak bestea egiten ari balira bezalaxe. Paralelismo au ez da Mitxelenaren poesian aurkimendu txikia izan eta langai ederrak eskeini zizkion. Bai Mitxelenaren lumak iturri hartatik ur gozo galanki aprotxatu ere. Haren obra osoa lekuko.

Gure Euskalherri eta
gure Arantzazu:
zori berak beinbeti
ziñuzten uztartu.

(Bizi Nai).

Arantzazu - Andra Mari: Mitxelenaren *spes nostra*. Bizi osoa zear erre zuen Salvatore goi minak. Idealista zan, gure Euskal Herri triste honek oraindik erruz sortzen dituen (materialista huts generala dio guretar zenbaitek!) idealisten kastakoa. Herri erori eta ahuldu batekin erortzen jakin zuena. Beharbada ez jaikitzen, kontraesango zait. Posible ote zan gero altxatzerik? Ordua ote zan? Posible ote zan Andra Mariagan eta mirari batengan (guk egiteko mirari) itxarotea besterik?

(Begira dago, gertatuko ote
Jesus-en “jeiki” itz ori.....)
(Bizi Nai).

Itxaropen hau madarikatu nahiko da... Lore madarikatu hau
ez bagenu, Mirande! Zer gu ta gureak ez bagenu esperantzarik!

Oh, questi morti...
Che urli almeno qualcuno nel silenzio,
in questo cerchio bianco di sepolti.
(Salvatore Quasimodo)

Negar klase asko daude, kokodriiloaren eta Jainkoaren ne-
garraren arte luzean. Negar klase asko euskal poesian. Herri baten
negarra Mitxelenarenean.

Andra Mariagan ikusten zuen Salvatorek mundu xixare ho-
nen eta Euskal Herri laurkituaren osasun. “Itxaropen bakarra
Andra Mariagan dakuskiot” (*Bizi Nai*, itzaurrea). Eta *Bizi Nai*-en
bertan oraindik: “Erdalkeriaren lañoak itotzen dauka Erria. Ito
bearretik igeska, urtero ta euskal seme geiago igotzen dira Alo-
ña-ko Zaindariairengana”.

Herriarentzat ezezik, bere buruarentzat ere, Mitxelena persona
(umezurtz eta bakardade), Mitxelena poeta eta gizonarentzat ere
Andra Maria-gan zekusan salbazio. Andra Maria-gana itzultzen da
Salvatore bere bizitza eta poesia barna.

(Noizbehinka bertso pattal... edo pixka bat harrigarri egiten
direnetan behintzat:

Yesu bezin seme ta ume
altzo ortan nai dut nik ere
edan ta edan bular ortatik...
(AtA, 154).

Nire gustorako!...).

Zer dira hok, halare, hainbeste milaka bertso jatorren aldean? Lotsa eman beharko lidake halako txikerkeriarik aipatze hutsak, irakurlearen barkamenaz ziur ez banengo, eta “biguntxokeriaz” mintzatzekoan Mitxelenak berak aurrea ez balit hartu (AtA, 88).

Ezin Mitxelenaren beste alderdi bat aipatu gabe utzi, atal hau ixterakoan: Mitxelena katekista. Hola esango dugu, nolabait esan behar-eta. Izan ere, ez ditugu ahaztekoak bere Gabon-kantak eta. Zoragarriak, oso osoak era batean. Sedar Senghor-ek hainbeste otsegiten duena konplitzeko (“Lirika musika da... Batera hitza ta doinua... Poesiak berriz ere bere jatorrizko izaerara itzuli behar du, kantatua ta dantzatua zaneke garaira itzuli”), Mitxelena ongi saiatu zan —eta gutxitako goitasun umilez-herrikoi, airoso, errez, Gabon kantetan. Salvatorek ba zekien “txikian handi” agertzen.

“Ba zekin —dio A. Iturriak— erriarengana jotzen eta errikoia izaten”.

EUSKAL HERRIA

Hau... ez dakit gai bat ote dan ala ez. Aurrekoak bezala, gai baino gai-erroago dela aitortu beharko nuke, gauzak bere benetako mugetara ertsi beharko banitu. Bego dagonean, halare.

Eta, dagola dagonean, hona hemen beste gai bat, Mitxelenaren persona ta obraren ia zabal batekoa. “Izatez naiz ekitez Euskalerrriari oro eskeini diogunontzat...” esan zezakean gezurrik gabe Salvatore-k (AtA, 90). Eta *Bizi Nai*-ren atarian “maitasun geiegia-
ren lilluraz” eta “atsekabe aundiegiaren itxumenaz” diardukigu.

Ez zion aukera handirik eskeini tokatu zitzaion denporak, egin zuenaz bestetarako. Arrazoi guzti guztiz ikusi ta erakutsi bait zuen (inork ikasi nahi izan balu!) literaturaren euskaltasunari eusteko premia ta bidea. Eta Salvatorek herri bat salbatu nahi zuen bere indar guztiekin. Politika bat edo besterekin konprometitu

gabe, noski, baina arazo batekin sakon konprometiturik. Poetari dagokionez. Ez ahal zuen esaten Unamuno-k “hágase el milagro, y hágalo el diablo”? Eta poetek, agian, museri baino kandela gehiago zor dizkie deabrueri.

Norbaitek: “Erdaldunari edozertan azala zaio gogoko: euskaldunari, ordea, barne-muiña. Geroztik, erdalduna exal-zale duzu; euskalduna, berriz, mami-zale”. Salbatorek, aitzitik, ez zuen alferrekotzat ematen euskaldunari ere zintasunera deiadar egitea: “Gagozkion zintasunari. Zintasuna euskalzalean. Zintasuna ertigintzan ere... —Ori egungo mandamentu bakarra. Itxura, itxura. Ez dago itxura bezelako irabazpiderik...” Zintasuna eskatzen dio Salbatorek euskal literaturari, herri baten bizitzari eutsiko bazaio.

Eutsi, zeri eutsi? Zer da herri baten bizitza?... Ezeri eustekotan, ezagutu egin behar dira ezer hori ta horren egoera. Ezagutu, jaunak! Eta Salbatorek ezagutua herri bat hil zorian izan zan. Hortan saiatu zuen bere burua: hil zoria egiazkoa, bene benetakoa eta ez poesiagai ta ez sentimentalismo, zela agerrerazten. “Besteak beste, niri Isaia-rena eskatzen zidan barruak: gurutzera eraman duten orren eriotza aldarrika. Eta Yeremia-rena: intziri-mintziri illeta yo, pesimistegi naizela dasatenei entzungor” (*Bizi Nai*, itzaurrea).

Ez negar egiteko gusto txepelez, alajainetan. “Milla bider lasaiago biziko giñan; ez giñan ain aguro gazteztartuko; erriz erri gabiltzala euskeraren atzerapenak aztertzean, ez genun naigabea naigabearen gain pillatuko, baldin, biotzari beingoan tiro bat emanda, euskaltzaletasun ori utzi izan ba'gendu, zenbaitzuk, euskaltzale izenekoen artean bertan ere, egin duten bezela”. “Mitxelena minagotzen zuena, halare: “Ta gero, oietzek etorriko zaizkizu esanaz pesimistegi zerala!... Orratio, zenbait “pesimismok” momentu askotan zer ta zenbait balio duen jakin nahi ez dutenek ez dute sekula gure hil-zoria bere gaurko hortatik erremediatuko. Bapo gaude beltza beltz ikustea pesimismo bada.

Noraiño oa,
sagarñoa,
Zugaitzetik yaulkita
maldan-bera iraulka?

Eta begiak gogortzeko bertso bete beteok:

Yunak yun.
Yadanik ez aien zai egon.
Illak il...
auskalo noiz nola eta non.
Galduak galdu.

Ondamendiko harri artea bezain hautsi, sentimenak hautsi.
Hitzak beren balio eta eginkizun sustraienetako harrizkora bihurtuta.
Hitzak hautsita. Herri hautsiaren hitza. Gutxi irakurri dut nik holakorik.
Zergatik jakin gabe, euskal poesia zaharren artean jartzen naute bertsuok.
Lelo, Milia Lasturko, Bereterretxe ta Andoze-ko ibarra, ganboarrak...

Oi lur, oi lur, lur gurea
Ama lur...

Eta Solferino-ko itsua, agerkariko jeinu-itzal irudiz ebokatua:

“Bethiko gaua, gau lazgarria,
begietara zait jausi”.

Gerrateaz:

Zoritzarreko gerratea, bai,
gaitz danen iturburua.

Galtzen doa herri bat. Herri baten zer? Mitxelena ez da soziologo, poeta da: herria doa inularrean itzaltzen (baina poetaren intuizioak filologia eta filosofiazko azterketak eskatzen ditu, sikologiazko ta etnologiazkoak orobat, mingarri bazaigu ere).

Adio,
Euskalerrak dario.

Antzina galtzen dugu eta harekin oraina:

Aintziña!
—gure iñular sorgiña,
iraun-arazi eziña...—
bazuaz
zure printzak itzalduez.

Gaurko gazteok, edo hobeki esan, oraindik zahartu ez geranok (oso moda galestia bait da gaur gazte izatea!), nekez senti dezakegu lehenagoko hainbatek goratu duten Euskal Herria. Uler-tu ere, apenas ulertzen dugu eta gutxiago Euskal Herri hori Euskal Herri bakartzat onartu. Honek ez dauka zergatik sesio bide izan. Norberaren ohinekin ibili ohi da bakoitza, eta besteren buruko minek ezin gurea mindu. Nor bakoitzak bere sentimena, esperentziak suspertua. Eta guk, bakan ezagutu eta sekula bizi ez dugun Euskal Herri bukolikoa (maliziarik gabe esanda) nekez konpreni genezake. *Euskaldunak* poema, esate baterako, geure zoritxarrerako izango da, baina egia aitortuko badugu beharko dugu esan —bere goitasunak deman jartzekekasi Txina bezain urruti egiten zaigula askori. Gehienoi, nik uste (2). Nire denboran, eta

(2) *Faust*-en bigarren zatia ulertzen ez delakoak ez du Orixe nire ustean asko justifikatzen. Gauza baten ulerkaintzak iturburu asko izan ditezke: esaera poetikoarena, pentsamentuaren sakonarena, lexiko biurriegiarena, gramatika zearo txarrarena, etab. Ezin denak batean har genitzake. / Gaiñera jeneroak (barka hitza) ere berexten ziran lehenago literaturan, orain galdu ez badira behinepein. Goethe-ren poesian edozeinek aitortuko du haren pentsamentuaren sakona, eta honi egokitu-riko sinboloen gaitza. *Faust*-i gagozkiola, metafisikoa da haren mamia, eta barnearen ilunak iluntzen du batez ere *Faust II*. Goethe-k berak adierazten zuenez *Faust*-poesia beti geldituko da “als ein Ganzes immer inkommensurabel”. Emil Staiger gaurko Goethe-ezpezialistak dioenez *Faust* da “ein Wunder- und Fabelbuch voll Tiefsinn und weltumfassender Phantasie”. Ez da hau *Euskaldunak*-en prolema. *Faust* drama eta *Euskaldunak* poema ez dago ezertan alderatzerik, mamiak eta formak poesian elkarbatuak eta determinatuak joan behar dutela onar-tzen bada behintzat.

ez nuen nik denpora hura egin, oso diferenteak ezagutu nituen bai Gerri-ederrak, bai Ele-ederrak... Ez dut sekula ari-talka bat ikusi (eroso dena baino gehiago ditugun arren), ez inauteria bat (Rhein-ekoak ez bada), ez eultze... edo, nola esaten da? (Barka bezate broma merke bat dela pentsatu dutenek, baina ez hiztegi ez ezer nago desterru honetan. Eta lan honetarako memorioaz eta fitxeroaz baliatu behar izan dut beste ezertaz baino gehiago. Laguntasun ez beti leialak. Bego ohar hau lan osoarekiko), ez dut halako ezkon-pestarik ez herri jairik ezagutu, ez apaizik hain begirune sakratuz defenditurik, ez irule bat, ez balankaririk gure jaietan. Eta kanpokoak utzita, zerbait esan diteke barruaz batez ere, noski, gizonen karakteroaz etab. Ilusio huts derizkiot Virgilio edo Mirerio-rekin alderatzeari. Ala ez ote du noizak ezer kontatzen poesian?

Ni ba dakit ondo Orixe-k ez zeukala zergatik nik —edo guk— ezagaturiko Euskal Herria kantaturik. Libre zan nahi zuena egiteko. Baina “gure erria osorik poema ortan duzu” entzuten badut (eta ez zuen Orixe-k idatzi hori), derrigor harrituko gera. Eta galdekizun asko pizten zaizkit poesiaren aldetik ere.

Mitxelenarengana urbildu nahi nuke inguru luze honekin. Antzekoa bait dugu Salbatorerekin ere kakoa. Gogoan dut nola haren Euskal Herria nahiko arrotz egiten zitzaigun ikasle lagun sail bati behintzat.

Aritz, pago nahiz lizarren ordez “piñu arrotzak” (zerraldotarako omen, ez katedraletarako) jan dituela gure mendiak irakurtzen dugunean, ez dugu pentsatu behar ekonomia, ezta estetika ere (ez diot poetika) buru begietan ditugula, sinbolotzat hartu baizik, eta kontestu horretan Mixelenaren irteera askok (orobat Orixe-rekin) ez dute parregarri izpirik gehiago. Galtzen ari geran aintzina galera serioa da. Ez dira beharbada sinbolo aproposenak horietzek izango, gure sensibildadea esnarazteko (eta gure denborari dagozkionean) baina gizona bere garaiari zor zaio, eta bereari

Mitxelena. Olentzaro, pelotari txurien Abe Maiko, mendi gurutze, buruxa beltz nahiz gonantz gorrixkoen galerak Mitxelenari damaioten larria gu ere larrimintzekoa da, sinbolotzat ongi pentsatzen ditugunean. Asarrerik asarre, eta gezurrik gezur, herria ari gera galtzen.

Gure erritasunaren
ezaugarri oro:
agur sekulako.

Beste horiek eraskinak dira (poetarentzat), sustriarekin batera hiltzera doazenak:

Iltzera doan abenda baten
zotiñak dituzu denak,

esango genuke, Mitxelenaren bertsuok lekuz aldatzea zilegi bazezagu.

Eta horra euskera bera, ibarretatik uxatua:

Uxo zuria, errazu,
nondik ibilli zera zu?
Kaleetako portu-ateak
izotzak itxi dizkitzu?
Beak utzita, baserritara
deitu bear izan dezu?

Mendietan —zerutik bertanago hiltzeko... beste sinbolo bat— ostatu bila. Baina heriotza infernua da.

Sinboloa eta izana, agerpena ta barnea berexen ez dituen poetak halare galdurik aurkitzen du bere burua. Argazki bat egiten du, ez erretratorik; kopiatu, ez sortu. Ez du mundua puntu batean biltzen, alegia, bakoitzean. Sinboloa ez da gehiago mundu barnerako bide, mundu kokkor itxi gelditzen da. Mitxelenak (eta "ipurtargi" ez direnak...) sinboloa ta errealidadea nahastu bazi-

tuzten, kritikoaren labanak ebagi beharko du hortan. Nik neuk, kritiko izan gabe, makina bat ebagi ditekeala (euskal poesia gutian) esango nuke.

Nahiz sinbolo bidez nahiz zuzen zuzen kanta digu Salbatorek Euskal Herriaren heriobidea. Eta itxaropen zuen pizkundean (“naufrago batek ezin laguntza / larrigo eska zeikean”), Arantzazu-ko Andra Maria-gan itxaropen:

Erri oso bat, lañoari iges,
bizi nai orrek bultzata,
non tinka aingura, lurmen dagerren
Arantzazu-ra igota,
salba lezaken Zaindariaren
oñetan dago a...rren...ga,
bere etorkizun deseginkorra
Aretxen esku jarrita.

(Bizi Nai).

Zeatz zer espero zuen zerutik ez zait garbi agiri. Bizitza. Mirari bat. Itxaropengabetu ez nahiaren itxaropen izatetik ez dabilkigu urruti Mitxelenaren esperantza. Antsia garraxi da itxaropen hau, bizi beharra eta ez jakin nola: mirari baten premia (Lazaro-ren miraria).

“Ta bitartean, ez dut aztu nai, Goliat zangarra menderatzeko Dabid txikiari indarra eman zionaren itxaropen-itza”.

Poman Euskal Herria sinbolizatzen dutenen artean ezin utziko dugu aipatu gabe San Inazio, “erri santu onen santua”.

Iñigo zaldun Loiolakoa
igo zanean Mendira,
gizaldi danen euskal-Fedea
ere zai zegon begira...
Iñigo santu Loiolakoa,
euskal-semetan Lenseme.

Ez dut Arantzazu tema berezitzat hartu nahi izan. Ez noski tema berezi ez zalako. Halare, nire ustean, tema izaten hasi zena, poesiak aurrera (eta dagoeneko poeman ere bai, hor meritua handi bat, sinboloaren trazendentziari oso-osoan baitaratzen bait zaio), zerbait gehiago ere bihurtu zitzaion Mitxelenari: alegia, perspektiba. Mitxelenaren sinbologian —hitz honekin irudiaren mundua adierazi nahi nuke, eskolen mugetan xurtu gabe noski— Arantzazu bihotza da. Arantzazu, gurutzea orobat, inoiz Euskal Herriarekin, bere buruarekin inoiz, bategin dizkigu Mitxelenak. Har ditzagun, beraz, batean.

III. POESIA SOZIALA

Zerbait erantsi nahi nioke saio honen akaberari oraindik, alferrikako izanen ez delakoan. Poeta baten gorasarrez ari bait gera, euskal poesiara bihurturik, gogoetaldi bat egitea dugu izan ditekian gorasarrerik jatorrena.

Hainbat areago, euskal poesiaren Aldi berri baten ateetan gaudenez gero.

Nire iritzian poeta bat beti da errebelatu bat. Errebelatzearen erak, halare, oso desberdinak izan ditezke. Artista hainbeste, gutxienez, eta askoz gehiago dudarik gabe. Esate baterako, mundu materialista (!) honen erdian lorak begiratzen xoratzen dena errebelatu bat da (edo izan ditek). Ez dezagula hau ahaztu, gero! Baina errebelatu izateak ez du berez poetarik egiten. Eta esan ditek euskal poesia guztia errebelatze guztiz nabarmenekoa izan dela, hain euskal eta abertzale, euskaldun soil izatea bera nahiko errebelatu izate zan denporaotan.

Alabainan, gaur ez dago lorak ere atzo bezala begiratzetik, eta hala esango nuke, San Martin-en hitza erabiltzeko, euskal

poesiaren errebelatzea narzisista edo izan dela gehiegitan, eta horrek eraman gaituela errekaondora.

Ondo egintzat ematen dut horregatik, fantasiaren bigunkerietan refugiatu dan poesiari errebelatu izena ukatze hau. Okerre-ria sentitzean, errebelaturik, nolabiteko ameserietan burua ezkutatzen duen poesiak ez du errebelatu izenik merezi. Poesia izenik merezi badu behintzat.

Joera berriak agiri dira gaurko poeta edo poeta-nahiengan. Lehenagokoek baino bixtanago jarri digute poetok errebelatzearen alderdi hau, era zakarragoak, edo hobeki esan, espresio zuzenagoa, esaera direktoagoa, gorriagoa, soilagoa, plastikoagoa, kantu hautsiagoa eta zearka joaterik gabekoa erabili dute-ta. Poesia kon-
kreto deritza horri.

Fenomeno hau, beste aldetik, ez da poesiarena bakarrik: artearen azalpen guztiak bihurtu zaizkigu errebelatu eta konkreto. Errezkeriaz inoiz, hobe-minez noizpait, baina jeneralki, nik uste, artearen beraren (gizonaren) premiaz.

(Bixtan dagoenez hemen ez zaio konkretoari abstraktoa kontrajartzen —pinturan esate baterako ulertu bide zenez).

“Gaurko artearen estiloan nahiz tematikan, Bizitzaren senti-
duaren bilatze grinatsu eta sarritan tragikoak hotsegiten digu”
(P. Tillich, *Die Verlorene Dimension*, 15). Krisis esistenziala ez da pasatu, eta ez da hain arin pasatuko, azken juizioa espero du-
gunari aurreratzen ez bazaio behinepein. Ez gizonek ez herriek
pasa dute, eta inork baino gutxiago guk, euskaldunok. Hain ez da
pasatu, ze atrebituko nintzake esaten, espresio poetikoarentzat
orain hasten dela benetan: zer eta zertako dan esaera, eta nola
egokituko zaion esaera berri bat mundu berriari. Keja jenerala
denez mundua arinago aldatu bait da kizkuntza baino.

Putz inporta digu guri, ordea, zer gertatzen ari denak. Guk
ez dugu sekula begiekin begiratzen ikasiko, nunbait, fantasiarekin
ikusten dugu-ta.

Munduari aurrez-aurre: horrelaxe dago poeta, San Martin gure kritiko oso gutxitakoak esan bezala. Ba dirudi gaur konturatu generala poeta munduari aurrez-aurre, eta ez ilargiari, dagola, egon behar duela. Baina nahaskeriak gure enpeinurik eta abildaderik gureena dirudienez gero, ez dugu abantail hau alferrikaldu, eta poesiaren realismoa eta kuestio soziala bategin nahi izan ditugu orain. Ez hauzi sozialari lotzen zaio gaurko —betiko— poesia, ordea, gizonari baizik. Alde asko, ez asko dauzka gizonak. Alde guzti horiek azterkatu behar ditu gure poesiak.

Gizonari lotzen zaio poesia, eta neurri berean gaur hauzi sozialari.

Munduari aurrez-aurre, ez estadistika ta formulaz, intuizioz baizik. Mundu honen “bigarren mundua” bilatzen bait du poetak, (Jean Paul, Txillardegi, etc.) esan ohi denez, hots, Trazendentzia-rena. Betikoa. Gaur gaurkoa, halare, eta gaurko eran. Bere burua urkatzen du, bestela, arteak. Ez da zilegi era zaharrak kopiatzea, sensibildadea ezin kopia diteke-ta. Sentimenaren, sentieraren azalpen bait dira esaerak, eta haiek aldatzen doazen eran aldatzen joan behar azalpenak ere.

Txillardegi berari (Huntaz eta Hartaz, 88) jarraituz esango nuke egiazko arte berri bat egitekotan lehenengoa mundu hau ezagutzea dela, eta bigarren —biak batera beharrezko— artista izatea.

Izan ere, ez dago —gurera etorriaz— poesiarik poetikarik gabe, hots, “un determinante atteggiamento etico-estetico di fronte alla vita” (Ravegnani-Titta Rosa) hura gabe. Denborak uzten duen denboraz gaindiko sorkande da poeta, betieretasun giroan dabil poeta, ez bestegatik, denbora konkreto baten sakoneneraino murgiltzen delako baizik. Alegia, denbora bera geldi dagola esan ditekian denboratasunaren sakoneneraino, denboraren erroetaraino. Gaurko errealdadeari denbora erantzi, egiten du poetak. Eta hori egiteko bidea, errealiade edozeinen kolkoan gizona aurkitzea da.

Gizonak ematen dio bizitzari —poesiari, bide batez— sakon neurria. Gizatasunak alderdi asko dauzka, halare, eta esabide desberdinak erabiliko dira bakoitzarentzako ta poeta bakoitzak, derri-gorrez.

Orain bada, bixtan dago gizonaren barruan kuestio soziala dagola zenbait lekutan pilpilka, forma hori hartu dutela gizonaren betiko prolema askok. Eta tematikaren aldetik hori gertatzen dan gisa berean, espresioaren formak ere sentimen horrek determinatuta datozkigu. Ezin bata besteagandik eten ditezke tematika ta forma.

Gaurko poesiaren azala besterik ikusi nahi ez duenak bakarrik pentsa dezake, bada, hau kuestio soziala besterik ez dela.

Bildur da norbait, euskaldun poeta ohoregarriren bati ez omen diogula gazteok barkatuko “kuestio soziala” erabili eza... Nik neuk behintzat ez dut hortan barkatzekorik ezer aurkitzen. Baina poesia batean gizona bere gizonen ez badago presente, eta bai horren orde z kimera bat, barkazioak ez baizik Belerofontes da behar duguna.

Eta berdín esango dut: poesia sozialaren azpian gizonaren samín errea sutan agiri ez bada, gizonik aurkitu eta erakutsi ez badugu, laister sonatuko digu “poesia gazteak” ere gezur tonoz, eta guk geuk enterratu beharko dugu lehenbailehen, erremisiorik gabe, tontoak engainatzen jardun gabe, ezeren begirunerik gabe.

Geu izan gera, beharbada, kausante... Nire iritzian ez da kuestio soziala (ez luke izan behar) poesiaren arazo monopolizaturik. Gizona da *gaurko errealidadea* barna bilatu beharrezkoa. Kuestio soziala, ilargia, izarrak, parkeak, ura: sinboloak dira hoek, azalpen dira, izkutuagoko mami batenak. Langai dira, tema, erakuskizun nahi bada. Bakardadea, udazkena, bidaztia (aleman poesiak gizaldi honetan erabilien hiru gaiak) tema dira berebat, eta ez zaizkio kuestio sozialari atzean gelditzen eta ez desegokiago dira gaurko gizona konprenitzeko puntu bezala. Azalpen dira puntu

guztiok, gizonaren egoera baten eta geure konprentzio eraren azalpen. Mami baten azalpen. Eta mami hau gizona da, betiko gizona, eta betikoa delako gaurkoa ere, baina gaur ez atzo bezalakoa. Edo behintzat atzo bezala ikus ezin genezakeana.

Artea, gainera, ez da ikuste hutsa, ikus-eraztea ere baizik. Eta ikustera emateko espresio egoki gaurkoak, gaurko gizonaren pentsaera ta sentierari dagozkionak erabili behar ditu gaurko poesiak. Eta hemen ere, espresio honek erabili ditzakean irudi nahiz esatera sarkorrenetakoak eskeintzen dizkigu hauzi sozialak (gaurko gizonaren barrutasuna gutxi bestek bezala biltzen bait du puntu honek, eta bestetik mintzaera bat moldatu ere du).

Dagoela bada poesian gizona dan bezalakoa presente, eta mintza dakigula egiazki.

Puntu zaila da poetak zein espresio bidez balia behar duen erabakitzea. Inork ez daki hori. Manzoni ezkeroztik uste dut poesia *sliricata* deritzatenaz mintza ohi gera. Izan ere, autentikotasun aldian bizi omen gera, eta pitxikeriak estrainio egiten zaizkio gaurko gizonari. Sozializazio garaia ere ba da, beste aldetik (eta ez ekonomian bakarrik), gure hau. Sentiera sozializatu da batez ere. Eta azkenik, konkretoa nahi dugu edozertan. Pixka bat puntu guztiok bateratzeko zera esango nuke: gure kultura —pentsa eta sentiera— teknika kultura da. Arte guztia obligatzen du honek.

Adibide bakarra aipatzeko, gerra ostean Alemania-n agertu zan poesia joera bat nahiko izango zaigu: “Formula, estruktura ta irudi geometrikoak” hitzetan agertu nahi dituen poesia, edo deitu izan duten gisan “Teknikak anpatu duen gure pentsaeraren lekuko dan poesia” (Zeugen unseres von Technik ausgefüllten Denkens). Akaso ez da leialogia adibide hau, joera oso desberdina nabari bait dira gaurko alemaniar poesian. Kritikok, halare, gaurko poesiaren ezaugarritzat, beste zenbaitzuen artean nota hau destakatzen dute: herri bailara ta nekazaritza mundutik *Citu*-ra alde egin du poesiak, edo behintzat, bi poesia horien artean tensio

gorria sortu da (Georg Ried, *Wesen und Werden der deutschen Dichtung*, 334).

Ni, horregatik, De Lollis-en hitzekin esateko, pentsatzen dut hartara doala eta joan behar duela poesiak: “eguneroko bizitzaren poetak, eguneroko estilo ta hizkuntzan”. Hori sentitzen da gaur, eta horri deritzate kritikoeak *realismorantza martxa*.

Gaurko izaeran dauzka honek guztiak bere sustraiak, eta poetak lege du bere gaurrari zintzo izatea. Ala Erdi-aroa edo “dolce stil nuovo” betirakotu behar ditugu?

Ez da nahiko Euskal Herrian jaio izatea euskaldun izateko. Ezta ere kuestio soziala-z jardutea —esate bat da— edo atzerrian modan dagoenari jarraitzea edo geure herrian mundu guztia mintzatzen denaz idaztea, hori ere ez da noski nahiko gaurko izateko. Sentidu batean gaur bizi dan edozein da gaurko. Hainbeste gauza dira, halare, kalendarioan gaurko, ez ordea gizonen bihotzetan... Horra *Sing-Outer* horiek, begiak xuri xuri, mundu honen tatxagabetasuna eta bizitzaren leuntasun zoragarria eta nik dakit zer kantatzen, eta USA-ko gobernuaren dirua —kulturari lagundu egin behar bait zaio— kobratzen.

Ez Estaduari bakarrik, herrikoitasunari ta izenari ere sal dezaioke poetak bere burua. (“Wer hat nicht für seinen guten Ruf schon einmal —sich selbst geopfert?”, Nietzsche, *Jenseits von Gut u. Böse*, 92).

Konprometitua ere izan behar omen du poesiak... Zerekin, ordea? Ez dakit bada nik, gizonarekin ez bada. P. Neruda-k (barka, irakurle, neure buruari barkatu behar izan diot lehenengo) amerikanoen bonba kondenatzen du ta goratu rusoen. “Arte de Pájaros” liburu berria, ikaragarritzko lujoan editatzeko ez da oztoporik izan bere “konpromisoan”: ale bakarra 3.500 dolar pagatu izan omen da... Langileentzako edizioa zan dudarik gabe. Ez dakit zergatik asarretu diran orduan Chile-ko komunisten batzuek...

Munduarena da poeta, ez giza-sail bakarrena. Nik behar beha-

rezkotzat ematen dut orokortasun bokazio honeri guztien gainetik eustea eta ezergatik hartan amor ez ematea. Ze, gaurko grupoak ez dira bihar izango, baina poesia bai. —Honek ez du esan nahi poetak ez duela zilegi talde batengana makurtzea, edo ta sail baten egitekoetan parte hartzea. Esan nahi du bakarrik poeta gidari dela, eta ez duela gidaritza hori abandonatzerik. Gidari, eta ez gidatu.

Nik neuk arau ontzat ematen dut Francesco Flora poeta eta kritikoa: alegia, poesia ezin ditekeala besterik izan, ez bada “uno spontaneo atto morale, che non ha gli scopi della moralità, ma quelli della sua propria purezza, e in quel modo serve all’eterna moralità che é nell’animo del uomo”.

Kollektivgeist izenburupean zerau idazten zuen, aspalditxoa, Nietzsche-k: idazle on batek ez dauka bere espiritua bakarrik, baita adiskidearen espiritua ere baizik” (*Menschliches, Allzumenschliches*, 180). Herriaren espiritua bereganatu behar du poetak eta espiritu honi egokitzen zaizkion erak sortu. Aragiz, esaeraz jantzi espiritu hau. Ego biok jasotzen dute poesia.

Itzul nadin oraindik behin berriro Mitxelenarengana. Salbatorek ederki bereganatu zuen herriaren espiritua, sakon sentitu zuen “iltzera doan” herria. Espiritu hau mamitzerakoan erabili zituen irudiak (espresioaren zati bait dira) ordea, batzuk behintzat, dudatzekoak aurkitzen ditut nik. Esate baterako, zerraldotarako bakarrik omen diran piñu “arrotzak” gure mendiok jan izana... Eta ikusi dut norbait hain zuzen irudi horretxek unki unkitua. Bai, pinuak mendietan, sagarñoa maldan bera, sugestiboak dira noski, euskal irakurleen munduari bizitza normaletik kanpora xamarturik gelditzen zaizkienak eta gehienentzat idilio-giro amesetzko baten ganduz bilduak. Ames eragikor dira, noski. Baina ez ote dago hortxe bertan okerra? Trajeria bat idilio forman iruditzen bait zait niri. Poesia ez bait da *beste* mundu bat eta ez bait da “herriaren opio” bihurtu behar. Ez ote dauzkagu hemen mamia ta

esaera, gaia ta espresioa, etenda? Dena dela, nabarmenago ikus dezakegu aten hau *Umezurtza* (AtA, 191-197) poesian —ez dut ezkutatuko 1936-39 idatzia dela: hemen mamia ta irudia ezezik, irudia ta esaera bera ere etenda edo paretzea lortu ezinda geratu direla esango nuke. Beharbada neurri horretan idaztea bera da Salbatoreren lehenengo akatsa poesia honetan. Cfr. honetaz Lorca, *La Imagen poética de Góngora*, Obras Completas, Madrid 1963, hor. 83 ta hurr., eta Hans Bender, *Mein Gedicht ist mein Messer*, München 1964, hor. 50 ta hurr.

Ez dut poetika berririk sortu nahi (!) izan. Ahal ere ezin bait diteke gaur holakorik. Tarte aldian gaude, transizio aldian, bilaketa aldian. (Honek ez du esan nahi gaurko poesia probisionala denik). Gainera, García Lorca-k: “Yo comprendo todas las poéticas; podría hablar de ellas si no cambiara de opinión cada cinco minutos. No sé. Puede que algún día me guste la poesía mala muchísimo...”.

Harrigarria da gaurko poesiaren barnean zenbait joera desberdin eta kontrario ari diran ahalegin batean, baliotasun berrien bila (edo zaharren indartzen), hizkuntza ta forma berrien lantzen. Hainbeste gero, esan bait du kritikoko batek Alemania-n ia poesia bakoitza eskola berri bat dela.

Berriro gogoratu nahi nuke honera ezkerok, eta beste alderdi batetik puntu beroni eldu aurretik, Mitxelenaren oharra: “Gagozkion zintasanari. Zintasuna euskaltzalean. Zintasuna ertigintzan ere...”. Azkenean ere Anteo-ren mitoak ez du gaurkotasunik galdu poesiarentzat: lurra da gure indarra.

IV. BIDE BERRIAK?

Ganbiamendu ikaragarrien egunetan eta aundiagoen bezperan gaudela, zaila litzake poesiaren etorkizuna zein den esatea. Gaurkotasuna ta gaurkotasun neurria nagusitu erazten dituzten krite-

rioak ilunak dira. Nire iritzian behintzat. Uste dut denok ados etor gintezkeala puntu batean: gaurko gizonari ta sensibildadeari zor zaio poeta. Gaurko gizona sentitzen duen poetak, bere burua, saminak, kezakak, maitasunak, esperantzak, zer dakit nik zer kantatzen dituenean, gizarte baten kantua sortzen du.

Esan dut gaurko gizonak prolema sozialean enkarnatu dituela bere betiko prolema asko, eta puntu hortan batez ere ernatu ta sentikortu dela gaurko gizonaren sentimena. Gizon hau sintetizatzen duten puntuetako bat bihurtu zaigu horrekin hauzi soziala. Puntu *bat* da hori, halare, eta ez bakararra. Hauzi soziala eraman ekartzeak ez du berez poetarik egiten eta gutxiago dago poeta derrigor puntu hori erabiltzera behartua. Poetak, edozergatik dela, beste puntu batean aurkitzen badu gizona, alfer alferrik izango dira orduan retorika guztiak, ze poesia ez da mustro izugarri baten orrua besterik izango, kitarra elektrikoak lagunduta bada ere.

Libertade osoa behar du poetak nahi duenaz jarduteko. Dirijismoak ez du sekula ondoren onik ekarri poesiarentzat. Nazismoak, esate baterako, ez digu tajuzko poeta bakar bat utzi. “Odola eta arraza” kantatu behar bait ziren —ez legeak hartara behartzen zutelako, Hitler-ek esan zuelako baino— eta ondo dio suomitar atsotiz batek oilarrak ez duela agindu ezkerro kantatzen. Utzi libre poeta bere gogara. Eta poetak: iraun libre. Denborari zintzo ego-tea ez da sekula izan denbora hartan gustoko zena egitea.

Beste horrenbeste diot protestaz: protesta nabarmena ez da bakararra eta, batez ere, protestaren formak aldatzen joan behar dute, denborarekin eta poeta diferenteekin. Ez dauka protestak zergatik garratza izan. Reinhold Schneider-en gerrateko sonetoez akordatzen naiz.

Gaur gaurkoz poesia irakur dezaketenen jendarte sailtan protesta zalapartaria espektakulo bat da gure zoritxarrerako beste ezer baino gehiago. Ezagunago da gaur B. Brecht Alemania-n, herri hau benetan mixerian eta gorriak pasatzen zegoenean baino... Ex-

zitanteak behar bait ditu gure gizarteak, espirituarentzat ere. Eta horixe ari zaigu tamalez gertatzen: gure gizartea poetarekin ere *Provo* ta *Mods* eta LSD 25-rekin bezalaxe libertitu egiten da. Ikaragarri libertidua izan behar du poeten protestak eta “jenialidadeak” kopa biren eta hiruren artean miatzatzea. Eta protestariak ari zaizkigu *laureatuak* gertatzen... Pentsaerazten bait dit honek protesta egiazkoa izan ote den gurea, ze hitz umila entzuten diet dolorez bizi diren gizakume guztieri! Gizartearen diktadura, diren eta izango direnetan maltzurrena, puskatu behar du poetak. Gure gizartearen krisiak akusatu dituzten idazle eta poetak alabainan, jende ikasien “plazer estetiko” bilakatu dira (Ernst Zahn, *Soziologie der Prosperität*, 146). Eta hau paradoja bat dela pentsatuko ote dugu?

W. Weyrauch-en deklarazioari: “Kezka sortu dut. Tabu zirenak burukatu ditut. Poesiaren pragmatista bat izan naiz”, Paul Celan-ena erantsi behar zaio: “Esku benetakoak bakarrik idazten dute poesia benetakoa... Zeru ilunaren pean bizi gera —eta gizon gutxi dago. Horregatik dago hain poesia gutxi ere. Oraindik gelditzen zaizkidan esperantzak ez dira handiak...”.

Direkto izan behar du esaerak. (Aresti-zentzat mailu da poesia. Weyrauchentzat aizto). Gaiak bat ala beste izan esaeraren tasun hau nunahi beharrezko izango dela uste dut. Baina direktoaren ideia ikaragarri erlatibo agertzen da gaurko poesia nik eza gutuan, surrealismo eratik (“amesen paperzorroa”), medizinario ta fisikako hitz zailenak erabiltzea barna ahal dakit nik noraino. Eta irakurlearen baimenarekin esango nuke kaka eta puta esatea, direkto izateaz gainera, beste zerbait ere izan ditekeala. Ez dut uste hitz horieri bildur natzaienik, behar direnean erabiltzeko. Baina ez ditut larrosa edo ilargi baino poetikoago aurkitzen. Eta direktoago ere ez dakit zergatik izan behar duten.

Xelebrea dugu bada mundutxo kaxkar hau! Lehenago dena Lizardi zan (izan balitz, orratio!) eta niri behintzat gezur tonoz ezin

eramanekoa egiten zitzaidan. Hautsi genuen hura: eta orain denok nahi genuke frankotiratzaile ta bangoardista. Hasi zen oilar bat kukurruku, eta kukurruku nahi zuten denak. Gaur denok zaunka, zaunkalaria Europa-n moda omen zelako. "Enfant terrible" horiek sinpatiko dira, baina bere buruari neurria hartzen jakitea ez da antipatiko eta zuhurtasun da. Bere buruari, eta denborari.

Lehengo lekuan geldituko ote gera? Berriz ere gure poesia bildurgarri berdina izango ote da? Hau da nire bildurra.

Honek signifikatuko ligukeana bixtan dago: euskaldun indibidualista amorratu omen geranok ez dugula poesian behintzat geranik asko agertzen, kreatzaile benetakorik ez dugula granorik ere eta guk poesia ere *en serie* edo fabrikatzen dugula nunbait. *Plan Quinquenal*-ak egiten dizkiogula guk poesiari berari ere.

Honekin guztiarekin poesia aurreratu ez baino pobretu, mixerabletu egiten dugu, eta azkenean ito. Beste hizkuntzetan aixa aurki ditezke joera zearo diferenteetako poetak, ontzat emanak. Beti onartu izan da, bestetik, joerak eta eskolak ez dutela poetaren ontasunik erabakitzen. Gurean, ordea, inun ez bezalako akuerdoa dutela poetak beren artean pentsatuko litzake, eta sail bi edo hirutan gehienez banatzen direla. Harritzekoa benetan hauxe, ze, beste ezertan bategin ezin dugunok, gutxien bategin behar genukean hartantxe bateratzen gera. Emango ditu berriz ere euskal poesiaren lorategiak porru galantak, bai.

Beharbada guri gertatzen zaiguna da poesia ba dugula, eta ez poesia tradiziorik.

Beharbada egia da lirika espainola ta katalana Europa-ko lirikaren bangoardian doazela (hala derizkio Mossèn Josep Grau poetak). Dena dela, izan diteke interesante hemendiko gaien berri zerbait (formaren aldetik beste batean jardun nahi nuke) jakitea. Suomi edo Finlandia-ko hamabost poesia urte azkenekoetan gairik erabiliena hau, omen da: Ni-aren eta gure Izatearen huts gelditzea, estrainio bihurtzea (M. P. Hein, *Moderne finnische Lyrik*). Ale-

mania-n esan dut zeintzuk diren gai erabilienak, eta honen oso gertu egiten dira. Jakina da USA-ko nobelan gizonaren bakarda-deak zein puesto okupatzen duen (Ikus Pérez Gállego, *El héroe solitario en la novela norteamericana*). Txillardegi-ren nobela biak gogora gintezke gurean, eta haren entseiu zenbait. Italia-ko poesiaz *petrarkeskoa* dela esan dute eta haren tona *malinconia-k* seinalatzen duela gehien batean. Ingalaterra-n bertan ere, entzuten dudanez, ganbiatzen ari dira aideak eta *angry young* haiek atzera gelditzen ari omen dira (edo haitakorik apenas inor gelditzen). Alemania-n *Naturlyrik* deritzan joera, beste askoren artean, kementsu bizi da. Mossèn Josep Grau poetak berak hiru sailetan banatu ditu bere poesiak: barnekoi, sozial, mistiko.

Nik hemendik eta oraingoz igarri ahal izan dudanean balio-tasun berrien aurkitzearekin eta *itz-montajearen prolema* esango nukeanarekin ari da poesia leherreginetan. Hizkuntza berria sortu nahirik, alegia. Mundu zahar ahuldu baten kritikak ez dirudit poeten prolema denik, gerra osteko arazo ausaz handiena horixe bazan ere. Munduak berak dakar hortan berekasazko indar ika-ragarria. Segitzeko ere —ez gidatzeko bakarrik— nahiko lan ematen duen martxan gainera. Eta ganbiamendu honen zurrunbiloan gizona berriz ere hutsik, bakarrik, galdurik aurkitu da.

Ez ote ditu euskal poesiak ere bide berriak, berrienak baino berriagoak, bilatu behar? Nik baiezkoa benturatuko nuke. Zerbait hautsi dugu, zorionean. Ez dezagula halare ondamenetan bizitza egin.

Bide berriak behar badira, zabalak behar dira. Gaur euskal poesiaren kontra kometatu genezakean pekatuak lotsagarriena gai nahiz forma jakinetara obligatzea delakoan nago. Aldaketa da lege, ta aldaketak lur zabala behar izaten du. Moderno izatearen mamian dago ur-mamidun, mami fluidoko, iheskorreko izatea. Ez dago bada legetan pentsatzerik. Gai bat edo ta forma bat dogma-tutzeak poesia estekatuko liguke. Hans E. Holthusen-ek lirikoak

zein tema kanta behar duen galdetu zitzaionean erantzundakoa itzuliko dut: “Baina, esan ote dezake bada lirikoak zein bere tema dan? Bai, akaso esango du: zera: dana, Jainkoa eta mundua, iza-tea nolana ere...”.

Etorkizun joririk nahi badugu biharko forma asko ta beste horrenbeste gai behar ditugu gurean. Asko, onak eta txarrak. Sinistua bait nago gaurko txarrak on ta onak txar izango direla berehalaxe! Eta gainera ez du bibolin batek orkesta egiten.

Laburtuz:

- Hizkuntza berriak: hizkuntza era berri asko behar ditugu. Formak, estrukturak.
- Teknikaren mundua azitzen doa. Hor dago mundu zaharra halare, naturaleza bereziki. Poetari dagokio biok anaitzea (Heinz Piontek).
- Zer signifikatzen du mundu honek guretzat? Mundu honi —gaurkoari— ordena eta sentidu eman behar dio poetak, edo apalago esateko, mundu honen ordena bilatu eta honen kolkoan gizona situatu.

Eta:

- Pentsa dezagun: ez dagoela poesiaren prolemarik, poetaren prolemak baizik.
- Pentsa dezagun: poesiak nolakoa izan behar duen galderak ez duela erantzunik.
- Poesia gizonaren autoanalisi dela, ezaguera bide beraz, eta gizona ez dagoela definitzerik ez perspektiba bakarretik ulertzerik, baina beharrezko dugula ezagutzen saiatzea... alde ta era ta joera guztietatik. Eta hemen, asma beza poetak bere eboluzioa.

Arrisku zorrotzetako barrutian ausartu naiz, ba dakit. Ez naizelako kritiko, urrun nagoelako Euskal Herritik, berez nahiko puntadun delako gaia bera... Arriskutsua. Hari mutur gehiegita-

tik tire egin dut, gainera. Handi eta txiki, denak endreatu ditut eta gutxi argitu (neu nago ilun-eta). Barka, batez ere desordenu ikaragarri hau, eta apika dariokean eruditismo kutsua, ezin kendu izan diot, arin beharrez. Dialogo baterako oinarri eman, edo behintzat gogoetaldi kolektibo batean parte hartu nahi izan dut nik nire zapero honekin. Beharrezko delakoan, Mitxelena-ren obra luzatuko bada.

Jose Azurmendi

Münster.

1967